

ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 เดือนกรกฎาคม-กันยายน 2563

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ
ของบ้านร่องปลาแก้ว ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย*
COMMUNITY PARTICIPATION IN REDUCING LIVING EXPENSES
USED FOR CEMETERY CEREMONY IN RONG PLA KLAO
VILLAGE, NANG LAE SUB-DISTRICT, MUANG DISTRICT,
CHIANGRAI PROVINCE

วันที่รับต้นฉบับบทความ: 5 มีนาคม 2563

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ: 25 มิถุนายน 2563

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 15 กรกฎาคม 2563

ณรงค์ เจนใจ**

Narong Jenjai

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านร่องปลาแก้ว ในการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจชุมชน แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ประเด็นการสนทนากลุ่ม และแบบการสังเกต ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ และผู้สูงอายุ จำนวน 25 คน/รูป ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับชุมชนมีส่วนร่วมในการมีกฎ กติกา และแนวทางปฏิบัติร่วมกัน โดยยึดถือประเพณีของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการลดค่าใช้จ่าย และ 2) ระดับกลุ่มและบุคคล โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันขึ้น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันแบบเฉพาะกิจ หรือการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการสาธารณประโยชน์ในชุมชน เพื่อช่วยเหลือเจ้าภาพงานศพทั้งในด้านแรงงานและทุนทรัพย์

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, การจัดงานศพ, การลดค่าใช้จ่าย

ABSTRACT

Based on the qualitative research, the primary purpose of this research aimed to investigate the community's participation in reducing their living expenses used for

* ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาสังคม สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

e-Mail: narongjenjai@gmail.com

cemetery ceremonies in Rong Pla Klao Village, Nang Lae Sub-district, Muang District, Chiangrai Province. For research methodology, a community's observation checklist, an in-depth interview, a focus group discussion, and an observation checklist were all conducted with 25 village committees, monks, and elderlies. Also, content analysis was used to collect the data. The findings of the research revealed that the communities' participation in reducing living expenses used for their cemetery ceremony was divided into two significant levels: 1) In terms of their community level, it was stated that not only should the community's regulations and guidelines for cemetery ceremony management be set up, but the reduction of living expenses used for cemetery ceremonies was also needed, and 2) In terms of their group and individual levels, it showed that the different groups' participation in establishing their official and unofficial charity clubs served for their community's public services was mostly required for assisting the cemetery ceremony hosts' labor and financial supports.

Keywords: participation, cemetery ceremony management, reduction of living expenses.

บทนำ

ความตายเกิดขึ้นในชุมชนอาจส่งผลกระทบต่อระบบสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมภายในชุมชน เพราะชุมชนต้องมีการประกอบพิธีกรรมงานศพให้กับผู้ตายตามความเชื่อทางพิธีกรรมของคน ถ้างานศพใดจัดพิธีกรรมไม่ถูกต้อง ญาติผู้ตายและคนในชุมชนจะเกิดความไม่สบายใจ เพราะมนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับความตายว่าเป็นเรื่องอัปมงคล จะต้องทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้ดีที่สุดเพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณผู้ตายร้ายและกลับมาหลอกหลอนคนในชุมชน สืบเนื่องจากมนุษย์มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ (อวยชัย ตั้งเตรียมใจ, 2548) จากผลวิจัยของบริษัทศูนย์วิจัยกสิกรไทยพบว่างานศพเป็นงานที่สร้างรายได้ให้กับหลากหลายธุรกิจ ประเมินว่าธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานศพมีเม็ดเงินหมุนเวียนประมาณ 35,000 ล้านบาทต่อปี ซึ่งปริมาณเม็ดเงินที่หมุนเวียนมีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยการคำนวณจากค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการจัดงานศพ อย่างไรก็ตาม ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการจัดงานศพนี้จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับรายละเอียดปลีกย่อยของความต้องการเจ้าภาพงานศพ และการจัดพิธีแตกต่างกันตามความเชื่อทางศาสนา โดยค่าใช้จ่ายเฉลี่ยที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ การจัดงานศพมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นไม่ใช่เฉพาะในเขตเมืองเท่านั้น แต่หมายรวมถึงชุมชนตามเขตรอบนอกด้วยเช่นกัน (กองบรรณาธิการ Positioning, ออนไลน์, 2549) ปัจจุบันธุรกิจงานศพได้พัฒนารูปแบบและการให้บริการที่หลากหลายยิ่งขึ้น ค่าใช้จ่ายในการจัดงานที่สูงขึ้นนอกจากจะ

มาจากข้าวของที่มีราคาแพงแล้ว ปัจจัยด้านค่านิยมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้การจัดงานศพแตกต่างจากในอดีต มีร้านโรงศพที่รับจัดงานแบบครบวงจร มีค่าอาหาร ค่าบริการต่าง ๆ มากขึ้น เช่น ร้านสุรียา หีบศพ พรานนก มีรายการจัดงานศพให้เลือกหลายรูปแบบ เริ่มต้นตั้งแต่ราคา 3,500 บาท ไปจนถึงหลายหมื่นบาท โดยแบ่งเป็น 2 แบบคือ “แบบประหยัด” กับ “แบบมาตรฐานสวยงาม” โดยที่ “แบบประหยัด” จะจัดเตรียมให้ครบวงจร ตั้งแต่การนำศพไปรับศพ มีคนทำพิธีและจัดอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้จนครบเสร็จสรรพถึงวันเผา ราคาอยู่ที่ 3,500-15,000 บาท ส่วน “แบบมาตรฐานสวยงาม” ราคาจะอยู่ที่ 9,000-24,000 บาท ซึ่งราคาทั้ง 2 แบบนี้เป็นเพียงการรับจัดการเกี่ยวกับศพเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับราคาดอกไม้ประดับตกแต่งหน้าโรงศพ โดยราคาดอกไม้สดมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่ 2,000 บาท ไปถึงหลักหมื่น (ไทยรัฐออนไลน์, ออนไลน์, 2562) ชุมชนบ้านร่องปลาขาว หมู่ที่ 14 ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงรายประมาณ 10 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในปัจจุบันชุมชนนี้ประสบปัญหาค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ เพราะรายรับที่ได้จากกองทุนฌาปนกิจในชุมชน เงินกลุ่มสมาชิกต่าง ๆ และรวมถึงเงินบริจาคจากเพื่อนบ้าน มาดำเนินการใช้จ่ายในการจัดงานศพไม่เพียงพอกับรายจ่าย การจัดงานศพงานหนึ่งต้องใช้จ่ายไม่น้อยกว่า 50,000 บาท และยังขึ้นอยู่กับจำนวนวันในการจัดงานอีกด้วย (พระครูใบฎีกา สุบิน โสภโณ, สัมภาษณ์, 2562) การจัดงานศพในชุมชนจึงกลายเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติที่ถูกทดแทนด้วยค่านิยมของสังคมที่ชี้นำจากความหรูหรา ความมีหน้ามีตาของเจ้าภาพ จากเดิมกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มหนุ่มสาวต้องช่วยเหลือทั้งด้านอาหารและการบริการต่าง ๆ ในงาน โดยถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนว่าเมื่อมีงานศพในชุมชน ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน แต่กลับถูกแทนที่ด้วยการจ้างร้านอาหารมาทำกับข้าวแบบบริการตัวเองหรือแบบโต๊ะจีน ผลที่เกิดขึ้นคือค่าใช้จ่ายที่เจ้าภาพต้องแบกรับ ในชุมชนเปลี่ยนไปใช้เก้าอี้หรือสิ่งอื่นมาแทนปราสาทศพ แต่ก็ไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร เพราะผู้สูงอายุส่วนหนึ่งได้สังเกตุเห็นว่าให้ใช้ปราสาทหลายชั้นเมื่อสิ้นชีวิตลง โดยใช้พื้นฐานความเชื่อที่ได้จากการบอกต่อกันมา ทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุหลักของการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับเจ้าภาพ ชุมชนจึงได้หารือกันเพื่อหาแนวทางลดภาระการใช้จ่ายในงานศพของชุมชน โดยกลุ่มผู้สูงอายุและผู้นำในชุมชนมีความพยายามหาแนวทางต่าง ๆ แต่ยังไม่เห็นการจัดการที่ทุกคนในชุมชนสามารถยอมรับและปฏิบัติได้

ผู้วิจัยสำรวจในเบื้องต้นพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีความพยายามหาแนวทางหรือรูปแบบในการจัดงานศพที่ลดค่าใช้จ่ายมาโดยตลอด เพราะชุมชนเล็งเห็นถึงความสิ้นเปลืองที่เกิดขึ้นในการจัดงานศพ ดังนั้น จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายสำหรับผู้วิจัยที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมในการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพของคนในชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในงานศพที่สูงขึ้น อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการนำหลักความเชื่อและค่านิยมของคนในสังคมมาหล่อหลอมเข้าด้วยกันโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อหาแนวทางร่วมกันที่สามารถนำไปใช้จริงบนพื้นฐานของความเหมาะสมและขยายผลสู่ชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพของบ้านร่องปลาข้าว ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เลือกแบบเจาะจง (purposive selection) จากกลุ่มผู้นำในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าสำนักสงฆ์ ผู้รู้ ประธานกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 25 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสำรวจบริบทชุมชน ในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางสังคม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพของชุมชน 2) แบบสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตขั้นตอน พิธีกรรม และบทบาทการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เกิดขึ้น 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยกำหนดหัวข้อในการสัมภาษณ์แบบกว้าง ๆ เป็นคำถามแบบปลายเปิดให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีโอกาสในการพูดคุยนานขึ้น และ 4) การสนทนากลุ่ม เป็นการพูดคุยร่วมกันเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนในด้านขั้นตอนและพิธีกรรมงานศพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การมีส่วนร่วมและบทบาทในการลดค่าใช้จ่ายงานศพของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากลักษณะของข้อมูลส่วนใหญ่เป็นความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูล หรือเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึก ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการพรรณนาปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างตรงไปตรงมา จึงใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชนบ้านร่องปลาข้าว ชุมชนร่องปลาข้าว หมู่ที่ 14 ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เดิมเป็นพื้นที่ไร่่นาป่ารกทึบ ต่อมาตระกูลสุทธิสม เป็นตระกูลแรกที่ย้ายถิ่นฐานมาคือ พ่ออ้อยขันติ แม่อ้อยตรี สุทธิสม หลังจากนั้นเริ่มมีครอบครัวอื่นทยอยเข้ามาสมทบและอาศัยอยู่ เริ่มเป็นหมู่บ้านใหม่เกิดขึ้น ชาวบ้านจึงเรียกขานชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหนองปลาข้าว” โดยที่มาของคำว่าหนองปลาข้าว มาจากการที่คนในชุมชนสมัยก่อนนั้นตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้าน และนำขี้ขางมาลากไม้จากบนเขาสูงลงมาในชุมชน เมื่อมีฝนตกหนักน้ำจึงไหลมาตามร่องที่ชาวบ้านนำขี้ขางไปลากท่อนไม้ลงมา ทำให้เกิดเป็นหนองน้ำและมีปลาขาวจำนวนมาก จึงมีคนเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองปลาขาว แต่มีคนค้านว่าปลาขาวมันตัวเล็กจึงได้ตั้งเป็น “บ้านร่องปลาข้าว” มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมนั้นอยู่ในเขตการปกครองของบ้านเด่น หมู่ที่ 5 ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย บ้านร่องปลาข้าวได้แยกตัวออกจากการปกครองของบ้านเด่น หมู่ที่ 5 เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2540

และได้ตั้งเป็นบ้านร่องปลาข้าว หมู่ที่ 14 ของตำบลนางแล โดยมีเนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ แบ่งเป็น เขตป่าของชุมชนประมาณ 600 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาประมาณ 300 ไร่ เป็นพื้นที่อยู่อาศัยประมาณ 400 ไร่ พื้นที่ส่วนหนึ่งของหมู่บ้านเป็นหนองน้ำที่มีเนื้อที่กว้างประมาณ 20 ไร่ อาชีพของประชากร ส่วนใหญ่ในพื้นที่นั้นเป็นชาวนาและชาวสวนสับปะรดนางแล

ราษฎรตามทะเบียนราษฎรของหมู่บ้านร่องปลาข้าว หมู่ที่ 14 ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีจำนวน 656 คน แยกเป็นเพศชาย จำนวน 309 คน และเพศหญิง จำนวน 347 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทำสวนสับปะรด เนื่องจากลักษณะดินมีแร่ธาตุเหมาะสมกับการเพาะปลูกสับปะรดนางแล รายได้เฉลี่ยของประชากร (ตามเกณฑ์ จปฐ. ปี พ.ศ. 2557) 77,598. บาท/คน/ปี และมีครัวเรือนยากจนที่รายได้ไม่ถึง 23,000 บาท/คน/ปี ราษฎรในหมู่บ้าน ร่องปลาข้าวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมักให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันดี มีความสามัคคีรักใคร่ปรองดอง ใฝ่มาหาสู่กันเสมอ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ รวมถึงการให้ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารในหมู่บ้านเป็นภาษาพื้นบ้านล้านนา (อู้ก้าเมือง) ชาวบ้านมีวิถีชีวิต เรียบง่ายแต่ทันต่อเหตุการณ์และรับรู้สภาวะการณของบ้านเมืองดี รู้จักปรับตัวให้ทันยุคทันเหตุการณ์ แต่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้เป็นอย่างดี เมื่อมีงานบุญชาวบ้านก็จะนำสิ่งของหรือ เครื่องใช้มาช่วยงานกัน

2. การจัดงานศพที่มีอยู่ในปัจจุบันของชุมชนบ้านร่องปลาข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย ของบ้านร่องปลาข้าว เริ่มตั้งแต่เมื่อมีการตายในหมู่บ้านจนกระทั่งถึงวันเผาศพ ทุกคนในชุมชนจะมี ส่วนรับผิดชอบช่วยเหลือในการจัดพิธีกรรมให้เรียบร้อยตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง ในส่วนภาพรวม ของชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจเก็บรวบรวมเงินตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้เพื่อการช่วยเหลือ ค่าใช้จ่ายแก่เจ้าภาพ จะพบว่าการจัดงานศพเป็นเรื่องที่คนในชุมชนให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถือว่าเป็นการจัดงานครั้งสุดท้ายให้กับผู้ตาย จึงไม่ใช่หน้าที่ของญาติพี่น้องผู้ตายเท่านั้น แต่ยังหมายถึง งานที่ทุกคนในชุมชนจะต้องร่วมมือกันเพื่อช่วยเหลือเจ้าภาพ โดยชุมชนมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ ที่ชัดเจน มีการแบ่งหน้าที่ในการช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ

ปัจจุบันชุมชนบ้านร่องปลาข้าวยังคงมีการจัดงานศพตามประเพณีและพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติ กันมาแต่อดีต ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เข้ากับสังคมยุคปัจจุบันทำให้พิธีกรรมบางอย่าง สูญหายไป แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังคงพยายามยึดแนวทางปฏิบัติของพิธีกรรมอย่างเหนียวแน่น ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามยุคสมัย เช่น ในอดีตจะนิยมใช้ปราสาทศพ แต่ปัจจุบันมีการ ปรับเปลี่ยนมาเป็นการใส่เต็นท์หรือการใส่ศาลาไม้แทนเพื่อประโยชน์ในการใช้งานต่อ โดยบางงาน มีการทำซุ้มดอกไม้หรือซุ้มตกแต่งโลงศพเพื่อทดแทนการทำปราสาทที่มีราคาสูง ซึ่งการใช้ซุ้มตกแต่ง จะใช้ในกรณีผู้ที่มีทุนน้อย เครื่องประกอบพิธีกรรมบางอย่างมีการเลือกใช้วัสดุที่สามารถใช้งานได้จริงทดแทนเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยมากขึ้น เช่น การซื้อบล็อกรหรือกระเบื้องมาทำบ้านจำลอง

(เฮือนตาน) เพราะเป็นการลดต้นทุน โดยสามารถนำวัสดุที่สร้างไปใช้ประโยชน์ต่อได้ หรือบางงานใช้เต็นท์มาทำเป็นบ้านจำลองสำหรับอุทิศให้ผู้ตาย

ปัจจุบันชุมชนมีการใช้เงินในการจัดงานศพเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการจัดงานที่ใช้ระยะเวลาหลายวัน จึงต้องมีการเลี้ยงต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน รวมถึงการใช้วัสดุอุปกรณ์ประกอบงานศพซึ่งต้องเป็นของใหม่เท่านั้นเพื่ออุทิศให้กับคนตาย ดังนั้นในชุมชนจึงมีข้อตกลงร่วมกันในการนำของที่ใช้แล้วและมีสภาพดีกลับมาใช้ได้โดยไม่ต้องซื้อหา เช่น เครื่องสังฆทานและผ้าไตร สามารถเช่าบูชาจากวัดและสามารถใช้งานได้ การทำกับข้าวเพื่อบริการแขกผู้มาร่วมงานมีการเปลี่ยนจากการทำกับข้าวหลายอย่างมาเป็นการเลี้ยงข้าวกล่องที่ประหยัดและสะดวกกว่า ยกเลิกการเลี้ยงอาหารว่างสำหรับต้อนรับแขกที่มาร่วมงานในช่วงค่ำ เปลี่ยนมาเป็นการเตรียมน้ำเปล่า ลูกอม หรือขนมขบเคี้ยวไว้บริการแทน การที่ชุมชนมีการตั้งกติกาและแนวปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ค่าใช้จ่ายในงานศพลดลง

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดค่าใช้จ่ายในงานศพ จากการวิจัยทำให้ทราบว่าชุมชนบ้านร่องปลาแก้วมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกันภายในชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจากความสมัครใจ การแบ่งบทบาทและหน้าที่ของคนในชุมชนสามารถอธิบายได้ดังนี้

กลุ่มสตรีและกลุ่มแม่บ้านในชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมอาหารสำหรับบริการแขกที่มาร่วมงานศพตั้งแต่วันแรกถึงวันสุดท้ายของงาน โดยจัดการทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม เริ่มตั้งแต่จัดเตรียมอุปกรณ์ จัดซื้อวัตถุดิบ กำหนดรายการอาหารในแต่ละวัน และคำนวณปริมาณอาหารให้เพียงพอต่อการต้อนรับแขก รวมถึงการรักษาความสะอาดในงาน เช่น การเตรียมถุงขยะ การเตรียมน้ำดื่ม การล้างถ้วยชาม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ประหยัดและลดค่าใช้จ่ายให้เจ้าภาพ

กลุ่มผู้สูงอายุ มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการตาย จัดเตรียมเครื่องประกอบที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตาย ซึ่งจะเป็นงานทำจากมือ และใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายแทนการหาซื้อจากร้านค้า นอกจากนั้นยังมีการจัดดอกไม้ กรวยดอกไม้ ตุ๊ก และงานประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในงานศพ

กลุ่มพ่อบ้านและกลุ่มชายวัยฉกรรจ์ มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ตั้งแต่โรงครัว การกางเต็นท์ จัดเตรียมโต๊ะและเก้าอี้สำหรับไว้บริการแขกผู้มาร่วมงาน รวมถึงการจัดเตรียมสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้านงานและสุสาน หรือเข้าใจอีกนัยหนึ่งได้ว่างานที่ใช้แรงและกำลังจะเป็นหน้าที่ของกลุ่มนี้ เช่น งานครัวที่ต้องแบกหามของหนักที่กลุ่มสตรีทำไม่ได้ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์และช่วยกันประกอบบ้านจำลอง (เฮือนตาน) แทนการสั่งซื้อจากร้านค้าที่มีราคาแพง นอกจากนั้นยังมีการกิจพิเศษอีกคือ การปฏิบัติงานเป็นชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านและอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนประจำชุมชน ซึ่งสองกลุ่มนี้มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในงานและบริการด้านการจราจรในชุมชน

กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีส่วนร่วมในการเป็นแรงงานเสริมให้กับกลุ่มแม่บ้านในการบริการน้ำดื่มและอาหารสำหรับต้อนรับแขก โดยเยาวชนบ้านร่องปลาแก้วส่วนใหญ่จะเข้ามามีส่วนร่วมในงานศพแบบจิตอาสา ไม่มีการบังคับแต่อย่างใด แต่เนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่ต้องเรียนหนังสือในตอนกลางวัน จึงมาช่วยงานได้ในช่วงกลางคืนหรือว่างจากการเรียนหนังสือ

พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญมากในการลดค่าใช้จ่าย เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางศาสนา เป็นที่ปรึกษาพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนร่องปลาแก้ว พระสงฆ์จะเสนอแนวทางในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานศพที่มีผลให้เกิดการลดค่าใช้จ่ายให้กับชุมชน โดยการกำหนดระเบียบขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมงานศพขึ้นใหม่ แต่ยังคงคุณค่าและความสำคัญของพิธีกรรมไว้เช่นเดิม มีการกำหนดให้สามารถนำสิ่งของที่เกิดประโยชน์มาใช้ในการศพแทนการเผาทั้งโดยเปล่าประโยชน์ เช่น เปลี่ยนการใช้น้ำมันประติมากรรมเป็นพุ่มดอกไม้แทนการใช้ดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้ง ซึ่งก่อนการประชุมเพลิงเจ้าภาพจะนำธูปธูปนั้นมอบเป็นกองทุนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมา ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่าจำนวนเงินที่นำมาประติมากรรมดอกไม้เพื่อประดับบนโลงศพจะมีมูลค่าน้อยกว่าซื้อดอกไม้แห้งหรือดอกไม้สดมาประดับโลง การลดปัจจัยถวายพระลงเพื่อช่วยให้เจ้าภาพประหยัด การนำของที่ใช้แล้ว เช่น สังฆทานและผ้าไตร มาใช้ใหม่อีกครั้งโดยการเช่าบูชาจากวัด ทั้งนี้ราคาเช่าจะมากน้อยก็ตามแต่จะถวายวัด งดการถวายสังฆทานในงานศพให้ใช้เพียงกรวยดอกไม้ ธูป เทียน และซองปัจจัยแทน

การร่วมบริจาคเงินของคนในชุมชน เมื่อมีงานศพเกิดขึ้น คนในชุมชนจะร่วมกันบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือเจ้าภาพในการจัดงานศพตามกำลังทรัพย์ที่มี นอกจากนั้นยังมีเงินฌาปนกิจสงเคราะห์ที่ชุมชนตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน มอบให้แก่เจ้าภาพเพื่อดำเนินการจัดงานศพ โดยผ่านคณะกรรมการกองทุนในการเก็บเงินจากแต่ละครอบครัว

การตั้งกฎกติกาและข้อห้ามในงานศพร่วมกัน เพื่อช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพลง ได้แก่ 1) การไม่ดื่มสุราในงานศพ เพราะการดื่มสุราจะเป็นภาระให้กับเจ้าภาพในการหาซื้อสุรา อีกทั้งการดื่มสุราส่งผลให้เกิดความไม่เรียบร้อยและอาจก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นได้ในชุมชน ดังนั้นหากใครดื่มสุรา ชุมชนจะมีโทษปรับและบทลงโทษ 2) ไม่อนุญาตให้เล่นการพนันในงานศพ เพราะแต่เดิมนั้นหากมีงานศพในชุมชนมักจะมีการเล่นการพนัน ส่งผลให้คนติดการพนันและแพร่กระจายไปสู่กลุ่มหนุ่มสาวในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเสียเงินทองจากการพนันเป็นจำนวนมาก จึงมีข้อห้ามว่าไม่ให้มีการเล่นการพนันทุกชนิดในงานศพ และ 3) ยกเลิกการเลี้ยงอาหารว่างในงานศพ เนื่องจากชุมชนเห็นว่าการเลี้ยงอาหารว่างเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ ทั้งนี้กติกาข้อนี้ไม่ได้บังคับแต่อย่างใด เพียงแค่เป็นการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งทั้งหมดก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพงานศพนั้น ๆ จะพิจารณา

อภิปรายผล

การจัดงานศพในปัจจุบันของชุมชนบ้านร่องปลาข้าวเป็นไปอย่างเรียบง่าย เน้นความประหยัด และพอเพียง มีผลมาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความมีน้ำใจของคนในชุมชนในการช่วยเหลือเจ้าภาพงานศพทั้งในด้านแรงงานและด้านทุนทรัพย์ โดยที่คนในชุมชนยึดหลักการประหยัดในการจัดงานเป็นสำคัญ รวมถึงมีการแบ่งหน้าที่ในการมีส่วนร่วมกันอย่างชัดเจน เช่น กลุ่มแม่บ้านมีหน้าที่ในการดูแลเรื่องอาหารและการต้อนรับ กลุ่มผู้ชายมีหน้าที่ในการใช้แรงงาน กลุ่มผู้สูงอายุและพระสงฆ์มีหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและเตรียมงานพิธีกรรม สอดคล้องกับบุษยากร ตีระพุดติกุลชัย และกาญจนา แก้วเทพ (2553) ที่ศึกษาพิธีกรรมงานศพแบบล้านนา: สื่อพิธีกรรมกับความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าการร่วมงานศพของคนล้านนาแสดงออกถึงบทบาทในเชิงสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมต่าง ๆ มีเป้าหมายในการช่วยเหลือครอบครัวผู้ตายทั้งในเชิงจิตวิทยาและเศรษฐกิจ ผู้หญิงจะช่วยกันเตรียมอาหารและสิ่งของ ในขณะที่ผู้ชายจะทำงานช่าง แต่ละครอบครัวในชุมชนจะต้องนำข้าวสารมาอบให้ครอบครัวผู้ตายเพื่อเลี้ยงดูแขกในงาน ผู้คนยังคงช่วยกันทำอาหารและเข้าป่าเพื่อหาไม้ฟืน ส่งผลให้พิธีกรรมงานศพแบบล้านนาเป็นสื่อพิธีกรรมเชื่อมโยงให้ผู้คนมาสัมพันธ์กันเพื่อช่วยเหลือครอบครัวผู้ตาย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน และคณะ (2552) ที่ศึกษาการจัดการงานศพด้วยความพอเพียงของชาวบ้านตำบลแม่ทา อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการจัดงานศพในชุมชนมีการจัดระเบียบที่เน้นการเห็นชอบและสมัครใจของชาวบ้านที่ไม่มีการเลี้ยงสุรา เน้นอาหารพื้นเมือง หรือแม้กระทั่งรูปแบบของการทำปราสาทที่เน้นความพอเพียง อย่างไรก็ตาม การดำเนินการจัดงานศพยังคงมีอุปสรรคอยู่หลายด้าน โดยเฉพาะในด้านความเชื่อและค่านิยมของคนในชุมชนที่หวังจะจัดงานศพให้สมกับฐานะและแสดงถึงหน้าตาของตนเองในสังคม หากการจัดงานศพไม่เป็นไปตามหน้าตาในสังคมแล้ว มักจะมีคำพูดที่ติดปากว่าคนตายขายคนเป็น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฤทัยรัตน์ ขัตติ และคณะ (2557) ที่ศึกษาแนวทางลดค่าใช้จ่ายในงานศพโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการลดค่าใช้จ่ายงานศพ ปัจจัยทางด้านจิตใจที่ยังมีการรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่สืบสานกันมานาน และปัจจัยทางด้านสังคมซึ่งเกิดจากคนในสังคมเข้าใจประเพณีอย่างไม่ถูกต้องและนำมาใช้โดยไม่ยึดหลักการประหยัดและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามและถูกต้อง ทำให้เกิดปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในครอบครัว ชุมชนบ้านร่องปลาข้าวก็เป็นเช่นเดียวกันกับหลายชุมชนในภาคเหนือที่ทุกภาคส่วน ทุกกลุ่ม และทุกบุคคลในชุมชนร่วมกันกำหนดทิศทางการจัดงานศพที่มีผลมาจากการสร้างความเข้าใจและการสร้างความรับรู้ร่วมกันของชุมชน จึงส่งผลให้แนวทางการลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพของชุมชนมีผลเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. การจัดงานศพในปัจจุบันเป็นไปตามเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ขั้นตอนของพิธีกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังมีการยึดถือและปฏิบัติพิธีกรรมที่คงอยู่อย่างเหนียวแน่น โดยกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนมีบทบาทสูงในด้านประเพณีวัฒนธรรม ดังนั้นหากนำบทบาทดังกล่าวไปปรับใช้กับงานด้านอื่นก็อาจจะเป็นประโยชน์ต่อไป
2. การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมในชุมชน ไม่ควรเน้นการประหยัดแต่เพียงอย่างเดียว ควรมีการอนุโลมบ้างเพื่อความเหมาะสม เพราะการเน้นความประหยัดบางอย่างอาจส่งผลให้การมีส่วนร่วมของชุมชนขาดหายไป ดังนั้นการปรับเปลี่ยนสิ่งใดต้องคำนึงถึงรากเหง้าของชุมชนและวัฒนธรรมด้วยเสมอ
3. กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญในการยึดโยงและร่วมกันอนุรักษ์ประเพณีงานศพในชุมชน ซึ่งในการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนเสียก่อน เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในชุมชน

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน และคณะ. (2552). *การจัดการงานศพด้วยความพอเพียงของชาวบ้านตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กองบรรณาธิการ Positioning. (2549). *งานศพ: เม็ดเงินสะพัด 3.5 หมื่นล้านบาท หลากธุรกิจจับทรัพย์* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://positioningmag.com/30861> [2562, 15 กันยายน]. ไทยรัฐออนไลน์. (2562). *ธุรกิจบนความตาย รายจ่ายที่คุณต้องเตรียมตัว เข็กราคาแพ็กเกจงานศพ* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/1553101> [2562, 15 กันยายน].
- บุษยากร ตีระพุดติกุลชัย และกาญจนา แก้วเทพ. (2553). พิธีกรรมงานศพแบบล้านนา: สื่อพิธีกรรมกับความเข้มแข็งของชุมชน. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 29(2), หน้า 5-28.
- พระครูใบฎีกา สุบิน โสภโณ. (2562, 12 พฤษภาคม). เจ้าอาวาส วัดเกษมณัฏฐาราม. สัมภาษณ์. ฤทัยรัตน์ ชัตริ และคณะ. (2557). *แนวทางลดค่าใช้จ่ายในงานศพโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อวยชัย ตั้งเตรียมใจ. (2548). *การศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยเขิน ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏธนบุรี.